

groeien. Wanneer ook de pensioengerechtigde leeftijd, als gevolg van VUT-regelingen of in verband met het bestrijden van de werkloosheid, verder wordt verlaagd, dan zal de groep bejaarden nog groter worden.

Voor wat betreft de arbeidsmarkt geldt dat de werkloosheid wat afneemt, maar voor een groot deel een structureel karakter zal blijven houden. Het arbeidsaanbod zal zeker nog tot 1995 stijgen, terwijl het aantal arbeidsplaatsen nauwelijks zal toenemen. De compenserende werking van de kwartaire sector voor het verlies van arbeidsplaatsen in andere sectoren lijkt immers te zijn uitgeput. De reële inkomens dalen. Dit zet zich voort, vooral onder de uitkeringsgerechtigden. Inkomensverschillen zullen groter worden en het aantal 'echte minima' zal nog verder stijgen. De vaste lasten voor het huishouden (energiekosten, belastingen) zullen nog verder toenemen.

Veranderingen

Als we de analyse van de ontwikkeling van huidige recreatiepatronen combineren met bovenstaande demografische en inkomens-trends, kunnen we de volgende veranderingen verwachten:

- Een toename van de ongelijkheid in de recreatieve mogelijkheden per bevolkingsgroep en individueel;
- Er zal een vluchtiger recreatiepatroon met een grotere individuele variatie ontstaan;
- Recreatiepatronen zullen mode- of trendgevoeliger worden, mede als gevolg van de aanschaf van recreatiegoederen (indien economisch mogelijk);
- Een beperking van de mobiliteit zal optreden, vooral bij sommige groepen. Tegelijkertijd treedt een toename op van vormen van recreatie in huis en dichtbij huis;
- Er treedt een afname op van bepaalde consumptiegebonden vormen van recreatie (dure watersport, dure verblijfsrecreatie, attractiepunten, horeca, bioscoop) terwijl andere vormen populairder worden (windsurfen, computer, video, tent, caravan, fiets, huuraccommodatie);
- Het (traditionele) verenigingsleven neemt af (kostenaspect, structurering in vaste regels);
- Er treedt een toename op van praktische en nuttige (productieve) vulling van de vrije tijd (informele economie, vrijwilligerswerk).

Demografische processen kunnen extra belangrijk worden door hun versterkende of verzwakkende relatie met sociaal-culturele, economische en ruimtelijke processen.

Steden

Er treedt een opeenstapeling van problemen op in de grote steden. Ouderen, minderheden en lagere inkomensklassen (werklozen) blijven in de steden achter. Ook is er sprake van selectieve vestiging in de verschillende delen van de

Recreatie in dure, consumptiegebonden attractiepunten zal in de toekomst afnemen.

stad. Alleenstaanden en tweeverdieners in de centra, minderheden en lage inkomens in de oude (stadsvernieuwings-)wijken, gezinnen in de nieuwe buitenwijken en in de groeisteden. De eenzijdige samenstelling van de stedelijke deelgebieden brengt ook specifieke recreatiepatronen met zich mee. Deze stellen eisen aan ruimte, bebouwing en inrichting.

Er treden individualiseringsprocessen op. Dit gaat onder andere gepaard met een verschuiving van publieke goederen naar het privé-domein. Ook dit gebeurt in ongelijke mate. Voor sommige groepen is een tegengestelde beweging te constateren, namelijk een toenemende behoefte aan collectieve voorzieningen. Per stedelijk deelgebied verschillen deze tendensen sterk, hetgeen zijn weerslag heeft voor de ruimtelijke ontwikkeling en inrichting.

Heroriëntatie

De emancipatie van ouderen en vrouwen zet zich voort en die van werklozen komt op. Dit heeft ruimtelijke gevolgen. Ouderen zullen in de toekomst een veel actiever recreatiepatroon hebben dan nu het geval is. Zij zullen waarschijnlijk relatief meer naar buiten trekken dan de overige bevolkingsgroepen.

Emancipatie van werklozen kan leiden tot meer initiatieven van onderop en het starten van nieuwe bedrijvigheid. Ook in de recreatie en het toerisme zijn hiervan voorbeelden te noemen. Een dergelijke ontwikkeling is echter slechts mogelijk als daarvoor ook de ruimte wordt gereserveerd. Deze ruimte zal, gezien de woonplaats van veel werklozen, in of in de directe omgeving van de steden gevonden moeten worden.

Er vindt een langzame heroriëntatie plaats van arbeid en vrije tijd, vooral onder invloed van de voortdurende werkloosheid en een zeer geleidelijke toename van de vrije tijd. Vrije tijd wordt meer en meer productief gemaakt, al dan niet in de vorm van informele arbeid. De functie van openbare ruimten kan daardoor veranderen (denk aan het Vondelpark als nieuw centrum van

kleinschalige straathandel, het succes van rommelmarkten, enz.).

De levensstijl van sommige groepen in de samenleving zou blijvend kunnen veranderen. Mede daardoor zou er meer voorkeur kunnen komen voor avontuur en afwisseling en vrijblijvender relaties. Ook hiervoor geldt dat dit zich in versterkte mate voordoet in de stedelijke centra. Een zekere mate van ruimtebehoefte gaat hiermee gepaard. Veel van dergelijke groepen onttrekken zich zoveel mogelijk aan de betuttelende inmenging van de overheid. Sterke regulering heeft derhalve weinig effect.

Flexibiliteit

De grote opgave van het beleid is om ruimtelijke en andere consequenties van deze soms vage trends te voorzien en er op in te spelen. Daarbij zullen wij steeds meer naar een breed recreatiebeleid, of zelfs een geïntegreerd vrije tijdsbeleid toegroeien. Hoe een dergelijk beleid eruit gaat zien is moeilijk te voorspellen, maar *diversiteit en flexibiliteit* zijn zeker kernbegrippen. De uitdaging voor de toekomst zal zijn, om door middel van een flexibeler beleid sneller in te kunnen spelen op de diverse recreatiepatronen, zonder dat daarbij bepaalde groepen in de samenleving (nog verder) worden achtergesteld.

* medewerker Stichting Recreatie, Den Haag.

Bronnen:

Naar een meer geïntegreerd recreatiebeleid I en II, Stichting Recreatie, Den Haag, 1982
Tendrapport Toerisme 1983. Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme (NRIT), Breda 1984
Basisanalyse Vrije Tijd. Rijks Planologische Dienst, Den Haag 1984
Sociaal en Cultureel Rapport 1984, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 1984
Rapportage Arbeidsmarkt 1983. Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, Den Haag 1983
Statistisch Bulletin nr. 51. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg 1984
Beleidsvisie Recreatie en Vrije Tijd. Provinciale Raad voor de Recreatie en de Natuurbescherming, Den Haag 1984
Openluchtrecreatie als onderdeel van Vrije Tijdsbeleid (interne notitie) Stichting Recreatie, Den Haag 1985